



בציפייה לגאולה אדריכלית

הכותל המערבי הוא סמל יהודי כבר דורות רבים, אבל מאז מלחמת ששת הימים הוא משמש גם סמל ישראלי. סקירת המאבקים סביב הכותל מראה עד כמה סבוכה ההבחנה בין דת ללאום // עמית עסיס

באישון לילה לא הסתפקו בכך ופעלו בנחישות להרוס את כל בתי השכונה (עמ' 52).

רחבת הכותל, שהייתה עד אז רצועה צרה שרוחבה פחות מארבעה מטרים, הפכה למרחב עצום שאין דומה לו בעיר העתיקה. זכר לרחבה הצרה נותר רק בהחלטה ליצור הבחנה בין רוב השטח לבין החלק הקרוב יותר לכותל שזכה למפלס נמוך מעט יותר, אך גם הוא רחב הרבה יותר מזה שהיה שם בעבר. עיצוב זה של המרחב התקבל רק כהחלטה זמנית, ולכל הנוגעים בדבר היה ברור כי יש לתכנן היטב את המקום כך שיבטא את משמעותו הסמלית.

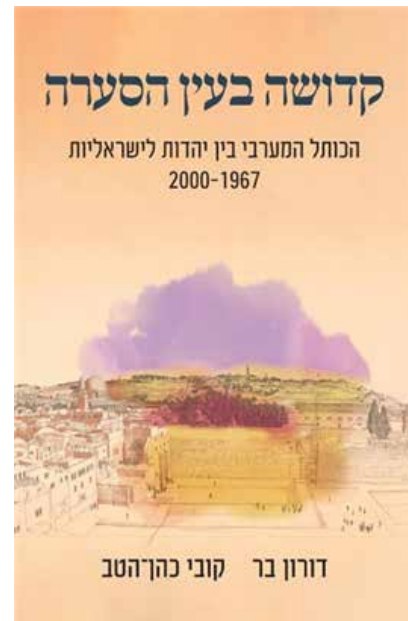
אלא שמשמעותו הסמלית של הכותל הייתה נתונה במחלוקת שדרשה הכרעה. שאלה נוספת הייתה באחריות מי צריך הכותל להיות – רשות העתיקות, משרד הדתות ואולי רשות הגנים הלאומיים? בכל אחת מהאפשרויות של גלומה תשובה גם בדבר משמעותו של הכותל, האם מדובר במשמעות דתית, במשמעות לאומית, במשמעות מדעית או במשמעות תיירותית. הספר חוזר לעיתוני התקופה ולמסמכים מוסדיים

כותל המערבי עמד במרכזם של עימותים שסימנו אותו כסמל לאומי במחלוקת

ה

בין יהודים לערבים. שני העשורים הראשונים לקיומה של המדינה, שבהם נותרה העיר העתיקה מחוץ לגבולותיה, העצימו את משמעותו הסמלית של הכותל כמחוז חפץ נכסף שנמצא מעבר להשגה. מלחמת ששת הימים אילצה את הישראלים לפרוט את הגעגועים העמומים להחלטות מעשיות שיינתנו למקום משמעות ממשית. אלפי אזרחים זרמו לכותל בחג השבועות שחל שבוע לאחר מכן, ולא כל הבאים הגיעו כדי להתפלל במובן הדתי השגור. הצורך להרחיב את הרחבה היה דחוף, ועל כן הוחלט להרוס חלק מהבתים בשכונת המוגרבים הסמוכה לכותל, אך בעבודה חפוזה פונתה מרבית השכונה ובתיה נהרסו עד היסוד:

נראה כי [בנימין] מזר ושאר האישים והגורמים שבהם נועצו החליטו כי יש להרוס חלק קטן מבתי שכונת המוגרבים, אלו הקרובים לכותל המערבי, אך הקבלנים שעבדו במקום



קדושה בעין הסערה
הכותל המערבי בין יהדות לישראליות 2000-1967
דורון בר וקובי כהן־הטב
מאגנס, תשפ"א, 261 עמ'



בתי שכונת המוגרבים נהרסו בחפזה והעיצוב הזמני של הרחבה הפך לקבוע. כלים כבדים מכשירים את רחבת הכותל לעליית המונים לקראת חג השבועות תשכ"ז (1967)

צילום: יהודה גרינברג, פיקיוויקי

הרחבה הישנה הייתה סמטה צרה ולא הוסדרה כבית כנסת. יהודים מצטופפים ברחבת הכותל, 1920 הספרייה הלאומית



ממשמעותו הדתית אבל גם מהעומות הפוליטי סביבו ומהמורשת הצבאית של כיבושו. אי אפשר לקיים במקום חפירה מדעית ולהתעלם מהמשמעות הפוליטית שלה ומהקשר שלה לסכסוך הלאומי; אי אפשר לדבר על חוויה תיירותית במנותק מהתפילה במקום; ואי אפשר להתייחס לתפילתם של עולי הרגל בלי להביא בחשבון את חוויית המסע למקום כיציאה מהשגרה.

עשר שנים לאחר מלחמת ששת הימים, בנסיבות שכדי להבינן לאשורן צריך לקרוא את הספר, התייאשו רוב הנוגעים בדבר מהאפשרות להגיע לעיצוב מוסכם של רחבת הכותל. הרצון לתת ביטוי למשמעות העמידה נוכח מקום המקדש נדחה מפני הקושי להגיע להסכמה ומפני החשש שכל פעולה שתיעשה היום תכבול את ידי הדורות הבאים. עיצובה האדריכלי של רחבת הכותל וההכרעה בדבר משמעות המקום נדחו לעתיד לא ידוע. הם עדיין מחכים לגואל. ם

העתיקות למשרד הדתות, ויכוחים המעידים על מורכבותה של ההבחנה בין התחומים השונים. מתברר שההבחנה בין המשמעות השונות של הכותל אינה חדה כל כך. עבודתה של משלחת החפירות תוארה בציבור כעבודת קודש רוחנית; היא לא התעניינה במיוחד בממצאים מוסלמיים בני למעלה מאלף שנה שחשפה כדי להגיע לממצאים מימי בית המקדש, והיא לא פרסמה את ממצאיה בדרך המדעית המקובלת. מנגד, גם עבודתו של משרד הדתות לא הוגבלה להסדרת התפילה ואנשיו גילו עניין עמוק בחשיפת העבר היהודי של המקום. המשרד ניהל חפירות בקנה מידה נרחב בצמידות לכותל בשטח שמתחת לרובע המוסלמי.

משרד הדתות ... לא הגדיר את העבודות האלה 'חפירות' אלא 'ניקוי חללים', מה שאפשר לכאורה להימנע מפיקוח ארכיאולוגי עליהן (עמ' 83).

נראה כי המקום המקודש מקשה מעצם מהותו על הבחנות בין התחומים השונים. חשיבותו הדתית ניזונה גם מהמשמעות ההיסטורית והלאומית שלו, וחשיבותו הלאומית ניזונה גם

השמורים בארכיון המדינה ומתחקה אחר המתחים בין הגופים שהיו מעורבים במחלוקת.

לא נחלקה לשבטים

המתח בין הגופים השונים גרם לכך שהעיצוב הזמני של המקום הפך לקבוע. הוצעו תכניות שונות שנתנו ביטוי למשמעות השונות של המקום. התכנית הבולטת ביותר הייתה זו של האדריכל משה ספדיה שתכנן פרויקטים גדולים בישראל ובקנדה, אולם ניסיונותיו של טדי קולק, אז ראש העיר ירושלים, לקדם את התכנית לא צלחו משום שספדיה וקולק התעלמו מעבודות התכנון והחשיבה שערכו גופים שהיו קשורים למשרד הדתות. כך נותרה הרחבה הזמנית, הסתמית ומוכתת השמש הבהוקת כרחבה הקבועה של הכותל במשך למעלה מחמישים שנה. לצד קיבוע העיצוב הזמני התקבל השימוש ברחבה הסמוכה לכותל כמעין בית כנסת אורתודוקסי שמאחוריו רחבה גדולה יותר שבה נערכים טקסים לאומיים וצבאיים. עיצוב המקום כבית כנסת הוליד בשנים האחרונות מתחים באשר לתפילה לפי מנהגן של קהילות לא אורתודוקסיות. הספר חושף את הוויכוחים בין רשות

ד"ר עמית עסיס

חוקר ספרות עברית ותרבות ציונית ועורך המהדורה העברית של 'סגולה'

